

УДК 070.11(477)

Оксана Приходько

МЕХАНІЗМИ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті порівнюються механізми саморегуляції медіа в Україні з рекомендаціями Статті 19 та Міжнародної федерації журналістів щодо свобод та відповідальності медіа. Поряд з головними принципами саморегуляції медіа розглядаються поради міжнародних експертів, а також: можливості покращення вищезгаданих питань.

Паралельно з усвідомленням ролі вільних та незалежних ЗМІ в розбудові демократії в Україні підвищується інтерес до засобів саморегуляції в журналістиці, як у світовій, так і у вітчизняній. Найчастіше цей інтерес є доволі обмеженим, і нерідко супроводжується посиланнями на економічну і громадянську незрілість українського суспільства. Проте навіть за цих умов проводяться дослідження, що спонукають до більш ретельного вивчення загальносвітових і суто українських тенденцій. "

Цілі саморегуляції в журналістиці в різні часи і в різних країнах тлумачилися по-різному. Найпоширенішим є таке визначення: саморегуляція потрібна для того, щоб заохочувати медіа краще слугувати суспільству [1]. При цьому зрозумілим стає побоювання окремих журналістів, що саморегуляція буде спрямована фактично проти них і виявиться додатковим засобом тиску, «трибуналом», цензором тощо [1; 2]. Більш заохочувальним уявляється визначення, з якого випливає, що саморегуляція потрібна для запровадження захисту представників журналістського цеху, вимагання відповідального ставлення окремих журналістів до своєї професії і вимагання відповідальності ЗМІ перед суспільством [3]. Реалізація цих завдань наразі є невід'ємною частиною кодексу етики журналістів або кодексів їх професійної поведінки та функціонування інституцій, які контролюють дотримання цих кодексів.

Незважаючи на те, що батьківщиною етичного кодексу журналістів вважають Сполучені Штати Америки, де ще на початку XX ст. виник перший з таких кодексів, найкласичнішим є британський кодекс, який почав формуватися в

1936 р. Становлення органу з нагляду за дотриманням британського кодексу почалося в 1949 р., а завершилося в 1991 р. створенням Комісії зі скарг на пресу (Press Complaints Commission - PCC). У 1992 р. було створено Всесвітню асоціацію рад з питань преси (World Association of Press Councils - WAPC), де британська комісія відігравала роль засновника. Ця міжнародна організація намагалася розробити глобальний кодекс журналістської етики та заснувати єдиний орган контролю за дотриманням цього кодексу усіма журналістами світу. Проте саме PCC побачила в цьому загрозу використанню такого кодексу авторитарними урядами задля встановлення контролю над свободою преси та вийшла з лав WAPC. Натомість вона ініціювала створення Альянсу європейських незалежних рад з питань преси (Alliance of Independent Press Councils of Europe - AIPCE), яка позиціонувала себе як «вільне угруповання незалежних, саморегулюючих європейських рад з питань преси, які протистоять будь-якій формі глобального кодексу» [4]. Проте необхідність напрацювання деяких загальних стандартів, пристосованих до певних політичних, економічних та культурологічних умов, залишилися. Саме тому Міжнародна федерація журналістів (International Federation of Journalists - IFJ), історія виникнення якої починається з 1926 р., розробила Декларацію принципів поведінки журналістів, прийняту 1954 р. та доповнену у 1986 р., яка і використовується нині як найпоширеніший взірць для національних кодексів журналістської етики [5].

В Україні наразі існує два таких кодекси - Кодекс професійної етики журналіста, прийнятий Національною спілкою журналістів України [6],

та Етичний кодекс українського журналіста, розроблений Комісією з журналістської етики [7]. Обидва розроблялися з урахуванням побажань IFJ, а також досвіду багатьох західноєвропейських країн. Найбільш принциповою розбіжністю між ними є те, що виконання Етичного кодексу українського журналіста контролює саме Комісія з журналістської етики, тоді як органу нагляду за дотриманням Кодексу професійної етики фактично немає. Втім, значно цікавішим за порівняння цих кодексів є перевірка їхньої відповідності останнім рекомендаціям Міжнародної федерації журналістів та організації ARTICLE XIX, які було оприлюднено в березні 2005 р. Ці рекомендації зроблено за результатами дослідження, що узагальнило досвід в галузі медійної саморегуляції в таких розвинених країнах, як Швеція, Німеччина, Велика Британія, а також на базі емпіричних даних, зібраних в Албанії, Боснії та Герцеговині, Болгарії, Румунії та Словенії [3]. Відповідність української ситуації цим рекомендаціям визначалася шляхом зіставлення останніх з текстами кодексів, вивчення історії їх створення, а також з'ясування окремих питань під час інтерв'ю із В. Мостовим, головою Комісії з журналістської етики, і С. Гузем, головою Незалежної медіа-профспілки України (НМПУ), члени якої мають підписати Етичний кодекс українського журналіста.

Як з'ясувалося, більшість з майже 20 пунктів цих загальних рекомендацій, розрахованих на представників виконавчої та законодавчої влади, журналістів, редакторів, власників ЗМІ, представників НУО та донорів, в Україні тією чи іншою мірою виконуються. Так, розвиток саморегуляції відбувається паралельно з розвитком законодавства, що гарантує право на свободу висловлення і свободу інформації, зокрема, це стосується декриміналізації дифамації. Не менш важливо, що кодекси етики виробляються не в рамках законодавства і не за його вимогою, а добровільно представниками медійних професій. В той же час орган саморегуляції має право тільки на моральні санкції, такі як вимога оприлюднити виправлення (спростування) або вибачення у разі появи невірної інформації.

В українських кодексах є вимоги до журналістів поважати право суспільства знати, коректно збирати та поширювати інформацію, діючи при цьому тільки законними методами, запобігати дискримінації стосовно раси, національності, віросповідання та статі, з особливою обережністю ставитися до питань, пов'язаних з дітьми та жертвами злочинів, захищати джерела

конфіденційної інформації, дотримуватися презумпції невинуватості. Проте деякі з побажань IFJ та ARTICLE XIX в нашій країні поки що не реалізовані.

Насамперед це стосується кількості самих кодексів. В ідеальному варіанті він має бути тільки один, і його повинні визнавати усі журналісти. В разі існування кількох таких кодексів рекомендовано працювати над їхнім об'єднанням. Як відомо, в нашій країні така робота вже ведеться, і є надія, що вона може завершитися об'єднаним з'їздом НСЖУ та НМПУ вже в 2007 р.

Цей процес має бути прозорим, відкритим та супроводжуватися широким обговоренням, однак наразі це не виконується. Жоден із загальноукраїнських журналістських заходів, що проводились протягом останнього року (конференції, з'їзди тощо), не зібрав більше ніж 50-150 учасників. Зважаючи на загальну кількість українських журналістів (30-50 тис), це - замало. Висвітлення обговорюваних на цих заходах питань у загальній пресі було здебільшого дуже поверховим - тележурналісти зазвичай були присутні на них тільки протягом першої години (з 6-12 годин роботи). Цю прогалину намагалося частково закрити фахове видання «Телекритика» [8]. Проте значно змінити ситуацію на краще могло б створення віртуальних архівів цих заходів на веб-сайтах їхніх організаторів. Але поки що практика створення текстових архівів дискусій застосовується лише Центром медіа-реформ [2]. Про можливість безпосередньо відвідати веб-трансляцію заходу або про створення його відео-архіву взагалі не йдеться. Більше того, з трьох відповідних сайтів - НСЖУ, НМПУ та КЖЕ - тільки на першому була розміщена біографія голови організації І. Лубченка. На жодному з них не було фінансової звітності та біографій усього керівного складу. На сайтах НМПУ та КЖЕ не передбачена можливість взяти участь хоча б у віртуальній дискусії на форумі, а на сайті НСЖУ технічна можливість для форуму є, але назвати його діючим важко: станом на 9 вересня 2005 р. на ньому було 17 зареєстрованих користувачів та 12 повідомлень «лівого» змісту, останнє з яких датовано 22 лютого 2005 р.

Не реалізована поки що і рекомендація IFJ та ARTICLE XIX щодо тристороннього складу органів саморегуляції за участі самих журналістів, власників ЗМІ та представників громадськості. Але, як зазначив В. Мостовий, над досягненням такої мети КЖЕ вже починає працювати в рамках підготовки наступного з'їзду.

Отже, можна зазначити, що розвиток саморегуляції в Україні цілком відповідає європейсь-

ким стандартам, а існуючі розбіжності поступово долаються. Бракує лише публічності. Хоча саме публічність, як підкреслював Клод-Жан Бертран, як, зрештою, і достатнє фінансування та загальна підтримка, є необхідними умовами гідного функціонування органів медійної саморегуляції [1]. Звісно, багато українських експер-

тів саме економічний фактор вважають головною причиною низького рівня дотримання етичних принципів журналістами [9]. Але ж для того, щоб забезпечити гідну роботу сайту, потрібні зовсім не ті кошти, які необхідні для позбавлення ЗМІ економічної залежності від влади та бізнесу.

1. Bertrand C.-J. Press Councils and Media Accountability Systems - <http://wvwj.worldbank.org/devoutreach/march03/article.asp?id=197>.

2. Саморегуляція в ЗМІ: в чийх інтересах? - <http://www.media-reform.com.ua/article.php?articleID=237>.

3. Freedom and Accountability: Safeguarding Free Expression through Media Self-regulation - ISBN 1-902598-70-9, Index N.Europe/2005/03/22.

4. Sanders K. Ethics & Journalism. - SAGE Publications. - London, Thousand Oaks, New Delhi, 2003. - P. 144-148.

5. International Federation of Journalists. - <http://www.ifj.org/>

6. Національна спілка журналістів України. - <http://nsju.org/>

7. Комісія з журналістської етики. - <http://www.cje.org.ua>

8. Телекритика. - <http://www.telekritika.kiev.ua>

9. Іванов В. Ф. Принципи журналістської етики та контроль за їх дотриманням (аудіозапис виступу на конференції).

Oksana Prykhodko

THE MECHANISMS OF JOURNALISTIC SELF REGULATION: EUROPIAN RECOMMENDATIONS AND UKRAINIAN REALITY

The article represents results of comparison between the mechanisms of media self-regulation in Ukraine and recommendations of ARTICLE XIX and International Federation of Journalists on freedom and accountability of media. Alongside the main principles of self-regulation correspond with advice of international experts; there are some rooms for improvement.